

ՄՈՎԱՍԵՍ ԽՈՐԵՆԱՑԻ ԵՒ ՆԱՀԱՊԵՏԱԿԱՆ ԾՆՆԴԱՐԱՆՈՒԹԻՒՆՔ

(8ես յ'էջ 273)

ՅԱՌԱՋ ըսինք թէ Մովսիսի խորենացոյ ժամանակագրական սկզբնակէտն (point de départ) հին ժամանակաց համար՝ համաժամանակութիւնն (synchronisme) է Նինոսի թագաւորին Ասորեստանեայց եւ Աբրահամ նահապետին, հաստատեալ յԵւսեբեայ, որոյ կանոնաց մէջ, Աբրահամու ծննդեան թուականն, կամ Աբրահամու թուականին առաջին տարին կը համապատասխանէ Նինոսի թագաւորութեան քառասներորդ երրորդ տարւոյն, որ Նինուէի հիմնարկութեան թուականն է, 2020 տարի յառաջ քան զծնունդ Քրիստոսի, եւ 2242 տարի յետ ստեղծման աշխարհի։ Աբրահամու եւ Նինոսի քով, յորոց մին սերունդ էր Սեմայ եւ միւսն Քամայ, խորենացի Արամ անունով հայ նահապետ մը կը գնէ՝ սերեալ ի Յարեթայ, եւ տեղնիտեղը կը պատմէ անոր քաջագործութիւնները. եւ թէ Նինոս իրեն իրաւունք տուած ըլլայ «մարգարտազարդ վարսակալ» գործածել եւ երկրորդ յիւրում թագաւորութեան։ Արամայ քաջարութեանց համբաւը մերձաւոր ժողովրդոց մէջ տարածուելով, իր անուամբն սկսան կոչել երկիրը. «Յոյնք՝ Արմէն, պարսիկք եւ ասորիք՝ Արմէիք»։

Ուստի հին ազգաբանութիւնք՝ սկսեալ ի Սեմայ, Քամայ եւ Յարեթէ պիտի լըննան յԱբրահամ, ի Նինոս եւ յԱրամ։ — Բայց պէտք է նախնական դիտողութիւն մը ընենք։ Մեր յառաջ բերած թուականք եւ թուահամարք՝ Եւսեբեայ Քրոնիկոնէն առնուած են, ուր առ խորենացոյ անոնց հետքն անգամ չիկայ. այնչափ քիչ փոյթ ունի նախնական ժամանակագրութեան վրայ, եւ կը զգուշանայ իրեն նախընթացից հաշիւներն նորոգելէն կամ անոնց անհամաձայնութիւններն մէջ բերելէն։ Կը յիշատակէ յիրաւի ջրհեղեղէն յառաջ ու յետոյ ապրող նահապետաց անուանքն, նշանակելով նաեւ հասակնին իրենց անդրանկին ծննդեան ատեն, բայց յայտնապէս կ'երեւնայ թէ այս թուականք երկրորդական կարեւորութիւն ունեցող բանք են իրեն համար։ Գումարելով այդ մէջ բերած թուականներն, անկարելի կ'ըլլայ իր մէկ նշանաւոր զանցարարութեան համար, Աբրահամու ծննդեան ժամանակ՝ աշխարհի թուականն գտնել, Վասն զի Նոյ կը փակէ զցուցակ հախարհհեղեղեան նա-

Հայկեոաց, և Սեմ ըստ կարգի կը բանայ զերկրորդ շար, բայց խորենացի անհոգացեր է նշանակել թէ քանի՜ տարուան էր Նոյի ծննդեան Սեմայ. և ոչ իսկ տեղ մը յայտնի կերպով կ'ըսէ թէ Սեմ որդի էր Նոյի: Սակայն և այնպէս որդի ի հօրէ ազգաբանութեան խնդիրն է զինք ամէն բանէ աւելի զբաղեցընող. և իր երկասիրութեան առաջին գրոց խորագիրը նշանակած է « Երնդարա-նութիւն Հայոց մեծաց »:

Որ և իցէ կերպով, ահաւասիկ ցուցակ կրկին շարից հերթայեցի նահապետաց, ըստ յառաջբերութեան խորենացւոյ. կը դնենք այդ անուանքը ըստ հայ հնչման և եղանակի. և որ քիչ տարբերութիւն ունին ի յունականէ Եօթանասնից:

ՅԱՌԱՋ ՔԱՆ ԶՋՐՀԵՂԵՂ

ՅԵՏ ԶՐՀԵՂԵՂԻՆ

1 Ադամ	230 տարի	Սեմ	100 տարի
2 Սեթ	205	Արփաքսադ	135
3 Ենոք	190	Կայնան	120
4 Կայնան	170	Սաղա	130
5 Մադաղայէլ	165	Եբեր	134
6 Յարեգ	162	Փաղեկ	133
7 Ենոք	165	Ռազաւ	130
8 Մաթուսաղա	163	Սերուք	130
9 Ղամեք	188	Նաբովր	79
10 Նոյ	—	Թարա	70
		Աբրահամ	—

Այս ցուցակ նշանակութեան արժանաւոր է այնու որ բացարձակապէս չի համաձայնիր մեզի ծանօթ աղբերաց և ոչ միոյն հետ: Ոչ յԵւսեբեայ փոխ առնուած է, որ չուի զկայնան՝ զյիշատակեալն յերկրորդ շարի, և 135 տարի կու տայ Ռազաւայ. ոչ Յուլիոսի, զի և նա չունի զկայնան, և 187 տարի կ'ընծայէ Մաթուսաղայի, համաձայն Եօթանասնից աղեքսանդրեան օրինակին և հայկական թարգմանութեան. — ոչ յոյն աստուածաշունչ գրոց և ոչ հայ թարգմանութեան, որոց թուականաց տարբերութիւնը նշանա-

1. Նշանակեալ Թուականք համաձայն են ընդ Եօթանասնից Թարգմանութեան մէջ յառաջ բերուածներուն: Երկրորդ ցուցակի միայն կը գտնուին տարբերութիւնք. Եօթանասունք 130 տարի կու տան Կայնանայ, 130 Փաղեկայ, 132 Ռազաւայ, 179 Նաբովրայ (79 ըստ աղեքսանդրեան բնագրի): Եւսեբիոս 135 տարի կ'ընծայէ Ռազաւայ, ուր հայկական Թարգմանութիւն 136 տարի Փաղեկայ:

կեցիք քիչ յառաջ ի ծանօթութեան. Հարկ է ուրեմն ընդունիլ որ կամ խորենացի ցարդ մեզի անծանօթ մնացած ժամանակագրի մը հետեւած է, կամ քանի մը թուականաց մէջ փոփոխութիւններ մուծեր է իրեն անձնական մասնաւոր հաշուով, որոյ նպատակն է նշանակութիւն մեզի բոլորովին անյայտ է. Սակայն որ և իցէ կերպով, յուսական աստուածաշնչի հետ աւելի նմանութիւն ունի խորենացւոյ բնագիրն. ուր կը գտնենք զերկրորդն զկայնան, ինչպէս նաև Սեմայ տարիքը (100 տարի, Ծննդ. ԺԱ. 10) ի ծննդեան Արփաքսադայ. Այս վերջի կէտը ի բաց ձգուած է յԵւսեբեայ այն երեք ազգաբանութեանց մէջ զոր յառաջ կը բերէ ըստ յոյն, հեբրայեցի և սամարացի բնագրաց, անշուշտ խոյս տալու համար դժուարութենէն որ կրնայ յառաջագայիլ Ծննդոց Ե. 32 է. 6 և ԺԱ 10 յարմարցուած. և հետեանքը կ'ըլլայ Սեմայ 102 տարի ընծայելու կրնանք արագութեամբ անցնիլ այն տասն նահապետաց վրայէն, յԱդամայ ի Նոյ, որք նախնական մարդկութեան ներկայացուցիչն են. խորենացի՝ հետեողութեամբ Եւսեբեայ չի մոռնար անանց քով դասաւորել Բերոսոսի քաղզէացւոց տասն թագաւորաց անուանքը, յորոց միայն զառաջինն կը յիշէ՝ ՂԱլուրոս, Ադամայ համապատասխանողը, և զվերջինն՝ Քսիսիւթրոս, որ նոյն է աստուածաշունչ գրոց Նոյայ հետ. իսկ Սեթայ նկատմամբ հետեւալ ակնարկութիւնն կ'ընէ. « Սորա երկուքն յարձանագրութեանցն ընդգէմ երկուց հանդերձելոցն, որպէս ասէ Յովսեփոս. թէպէտև ուրն անյայտ ». Այս բոլորովին անխմանալի ծանօթութիւնը անոնց համար որ տեղեակ չեն հրէայ պատմագրողի բնագրին, պէտք է որ Յովսեփոս Ափրիկանոսի ժամանակագրութենէն հանուած ըլլայ, երկու մեկնաբանական շեղում ալ արժան է նշանակենք, զոր կը նկատենք ի գիրսն. առաջինը՝ բացատրելու համար զԵնովսայ դուրցուածը թէ « Սա յուսացաւ կոչել ՂԱստուած ». և զերկրորդն թէ ինչպէս նահապետն Նոյ ի ծննդեան որդւոյն կրցաւ աղաղակել և ըսել. « Սա հանգուացէ զմեզ ի գործոյ և ի տրտմութենէ ձեռաց, և յերկրէ զոր անէծ տէր աստուած ». մինչ հակառակն հանդիպեցաւ, ոչնչաւորօն և ջնջելով ամենայնի, ուստի և « ընդգէմ իմն մարգարէութիւն » կը կոչէ խորենացի. Այս երկու նմոյշք հինգերորդ գարու մեկնողական գիտութեան, եթէ Մովսէս իրեն սովորական աղբերաց մէկէն առած չէ, մեծ շայեկանութիւն մը չեն ընծայեր :

Նոյայ հետ կը հասնինք ի վախճան առաջնոյ չարի նահապետաց. խորենացի չիյիշատակեր ոչ զանցա ջրհեղեղին և ոչ զաշտարակաչի. նութեանն ի Բաբելոն. Միայն ազգաբանութեամբ զբաղած, հարեւանցի կ'անցնի այն երկու մեծ դիպաց վրայ, զոր անշուշտ ծանօթ կ'ենթադրէ իր ընթերցողաց :

Աշխարհի պատմութեան երկրորդ մեծ դարագլուխը Նոյի երեք որդւոց հետ կը սկսի. Սեմայ, Քամայ և Յաբեթի: Պարապինք նախ Սեմայ սերնդեամբ, ըստ Մովսիսի խորենացոյ:

Վերը գրուած ցուցակը՝ կը ներկայացընէ մեզ մտադրութեան արժանաւոր մանրամասնութիւն մը. Արփաքսադայ և Սաղայի մէջ կայնան անունով նահապետի մը անուն, որ կը պակսի յերբայական բնագրի, զոր չեն ճանչնար փիլոն և Յովսեպոս. Յուլիոս Սիւրիկանոս և Եւսեբիոս ալ չեն դրած իրենց ազգարանութեանց մէջ: Սակայն կայնան անունը կը գտնուի ի թարգմանութեան Եօթանասնից, և այն ի վաղուց, որովհետև յիշուած է նաև ի Նոր կտակարանի (Ղուկ. Գ. 36): Հայկական թարգմանութեան մէջ ալ չիկայ ի գլուխն ԺԱ. ԴՆՆԴՈՅ գրոց (13, 14). բայց մէկ քանի գրչագիրք կը յիշեն զայն ի նախընթաց գլուխն Նոյն գրոց (Ժ. 24). և Զոհրապեան տպագիրն ունի յ'Ա. ՄՆաց. (Ա. 241), զոր չենք տեսներ ի յունին: Արդեօք հերբայական բնագրին պակաս կոոր մ'է այս, թէ յաւելուած մը Եօթանասնից: Մէկ կողմանէ հերբայեցին միայն ինն անուանք կուտայ մեզ մինչև ցԱբրահամ, մինչ Ծննդոց գրոց կարգաւորութեան ծրագիրը տասն կը պահանջէ. ուր ի միւսմէն՝ կայնան կը գտնուի արդէն ի չորրորդ կարգի, յառաջնում չարի նահապետաց, և յունական բնագրին ի ծննդեան Սաղայի անոր տուած տարիքը Նոյն է Սաղայի տարիքին հետ ի ծննդեան Եբերայ, որ կարծես թէ ուրիշի ձեռքով եղած յաւելուածի մը կասկած կրնայ արթնցընել: Զիկնալով առ տեղեալ վճռել դժուարին խնդիրս, շատ սեպենք յարգարացուցումն խորենացոյն մէջ բերել Դիլմանի եզրակացութիւնները. « Յոյն թարգմանիչը, կ'ըսէ, տեսեր է հոս պարապ մը ի հերբայեցի բնագրին, և կրցածին չափ ուզեր ընդ զայն »:

Սեմայ ազգաբանութիւնը կ'իջնէ մինչև յԱբրահամ, որ կայնանի անուան ներկայութեանը շնորհիւ կ'ըլլայ՝ ըստ պատմագրին « ՅԱբրամայ քաննորդ նահապետ մեզ յԱբրահամ աստուածային պատմութիւնքն ցուցանեն » և հիմնագիրն նոր կարգի իրաց: Արժան է արդ յառաջ բերել զյաջորդութիւն Նինոսի և Արամայ, ժամանակակցաց Աբրահամու, և որ ի պատմութեան քիչ շատ նման դեր մը ունեցած են:

Բայց հոս մեծ դժուարութեան մը կը հանդիպի խորենացի, և զոր չուզեր ծածկել: Զի ոչ աստուածաշունչ գիրք և ոչ Եւսեբիոս չեն ներկայացըներ նմա զամբողջ ազգաբանութիւն Քամայ և Յաբեթի. ուստի հարկ է որ ինք անձամբ ի կարգի դնէ զայն, առանց յուսահատելու դիմաց ելլելու դժուարութիւն ներէն:

« Այս յայտնի է ամենեցուն, կ'ըսէ, զի դժուարահաւաք և տաժանելի է, որպէս գիւտ ժամանակաց ի սկզբանէ մինչև առ մեզ, առաւել եւս գիւտ ի որդէժ ու թեան նախարարականացն ծննդոց յերից անտի որդւոցն Նոյի » : Եւ ասոր պատճառը՝ « Զի աստուածայնոյն զրոյ զիւրան ի բաց հատեալ՝ յինքն սեպհական ազգ, ելիք զայլոցն իբրու զարհամարհելեացն և իւրոցն անարժան կարգելոց բանից » : Ուստի « որպէս գտաք զհաւաստին ի հնոց պատմութեանց, մերով մասամբ ամենեկին անսուտ » կ'ուզէ հերբայեցի գրչաց լուծիւնը դարմանել : Իսկ դու, ով ուշիմ՝ ընթերցասէրդ, հայեաց աստանօր ընդ հաստատութիւն կարգի երից ազգացդ մինչև ցԱբրաամ, ցՆինոս և ցԱրամ, և զարմացիր » :

Ու կը կարգէ երեք ազգաբանական աղիւսակք, զոր մէջ հոս իրարու գիծաց կը գնենք, գիտել տալով թէ Սեմայն նոյն է ինչ որ արդէն նշանակեցինք : Նօտրագիր անուամբ սուրբ Գրոց չպատկանողքն են :

1 Սեմ	Քամ	Յարեթ
2 Արփաքսադ	Քուշ	Գամեր
3 Կայնան	Մեսորայիմ	Թիրաս
4 Սաղա	Նեբրով (= Բել)	Թորգոմ
5 Եբեր	Բաբ	Հայկ
6 Փաղեկ	Անեքիս	Արմենակ
7 Ռադա	Արթելոս Ա	Արամայիս
8 Սերուք	Քաշադ	Ամասիս
9 Նաբովր	Արթելոս Բ	Գեղամ
10 Թարա	Նինոս	Հարմա
11 Աբրահամ	Նինուսա	Արամ
12		Արա Գեղեցիկ

Հազիւ թէ կը նշանակուին այս ազգաբանութիւնք, կ'իմանայ մէկէն խորենացի զհարկ զանոնք պաշտպանելու, և անով յայտնէ կամայականութիւնը որով վարուած էր յայնմ : « Արդ զԿայնան, կ'ըսէ, չորրորդ ի Նոյէ ամենայնք ի ժամանակագրացն գրեն, և ի Սեմայ երրորդ » : Մ'եք ի վեր անդր տեսանք թէ ուստի՝ յառաջ կու գայ այս : « Նոյնպէս և զԹիրաս չորրորդ ի Նոյէ, իսկ Յարեթայ երրորդ : Թէպէտ ըստ մերում թարգմանութեան ոչ ուրեք գտանի ի բնագրի անդ, — « Իսկ զՄեսորայիմ (որ և Մեծրայիմ) չորրորդ ի Նոյէ և երրորդ ի Քամայ » ոչ ի մերում թարգմանութեանս և ոչ ի ժամանակագրաց ուրեք կարգեալ գտանեմք : Այլ այսպէս զսա կարգեալ գտաք ի յուսմագունէ ումննէ և յընթերցասիրէ ասորոյ. և հաւա-

տարիմ թուեցաւ մեզ ասացեալն » : Որչափ հաստատութիւնք, նոյնչափ և անհղուծիւնք : Նախ զի ոչ ոք ի հին ժամանակագրաց՝ այդպիսի տեղ մը չի տար թիրասայ. և երկրորդ՝ որ թիրաս և Մեստրայիմ կատարելապէս ներկայք են յաստուածաշունչ գիրս, ինչպէս նաև ի հայ թարգմանութեան : Ճշմարիտն այն է որ խորենացի պէտք ունէր քիչ մը յերկարել սուրբ Գրոց տուած Քամայ և Յաբեթի ազգաբանութեան մասը, — և քիչ ետքը պիտի տեսնենք թէ ի՞նչ պատճառաւ, — և յաջորդեցաւ տեղափոխելով թիրառայ և Մեստրայիմի անուանքը : Իրենց ճիշտ տեղը հետեւեալն պիտի ըլլայ :

ՔԱՄ

Քուշ
|
Ներբովթ

Մեստրայիմ

ՅԱԲԵԹ

Քամեր
|
Թորդոմ

Դիտելու է որ երկու տեղն ալ ցուցակը միով անուամբ յաւելեալ է նոյն կերպով, որով Ներբովթայ և Թորդոմայ հետ կը հասնինք չորրորդ ազգաբանութեան յետ Նոյի : Արդ զՆերբովթ ի վաղուց հասած աւանդութեան մը համեմատ՝ կը նոյնացընէ խորենացի ընդ Բելլայիմ Բելոսոսի. և հնոց ընդհանուր կարծիքով, հաստատեալնաև ի խորենացեայ ըստ սկզբնաւորութեան՝ ժամանակագրական կանոնաց Եւսեբեայ, Նինոս՝ ասորեստանեայց առաջին թագաւորն՝ որդի էր Բելլայ. որով Նինոս՝ ժամանակակից Աբրահամու, ըստ եւսեբեան համաժամանակութեան, պիտի ձևացընէր միայնակ զհինգերորդ օղակ շղթայի ծննդաբանութեան Քամայ : Ուստի և Մովսէս խորենացի զարմացմամբ վրայ կը բերէ. « Այլ այս մեզ ամենևին օտար և արտաքոյ ճշմարտութեանն, որք զՆինոս Բելլայ ասեն որդի կամ թէ նոյն ինքն Բէլ, զի ոչ ազգաբանութիւնն և ոչ ամացն ժողովումն այսոցիկ վկայէ : Բայց եթէ ըստ նշանաւոր և անուանի լինելոյ՝ ոք պատեհ համարեալ այսպէս կարգիցէ զհեռին մօտաւոր » : Ազգաբանութիւնն զոր մէջ կը բերէ, Աբիւդենեայ յԱսորականաց առնուած վկայութիւն մ'է, ի Քրոնիկոնէն Եւսեբեայ, բոլորովին առանձնակ (isolé) ի հին մատենագրութեան : Խորենացի յառաջ կը բերէ զայս հատուած, որ է հետեւեալն. « Նինոս Աբբեղայ, Քայաղայ, Աբբեղայ, Անեբայ, Բելլայ » թագաւորի Ասորեստանեայց :

Ահաւասիկ հինգ անուանք զորս դնելու է ի մէջ Ներբովթ-Բելլայ և Նինոսի, որով այս վերջինս տասներորդ կ'ըլլայ ի շարի սերնդոցն Քամայ : Իսկ զմետասաներորդն կը գրաւէ իր Նինուաս որ :

դին : Գիշ ետքը պիտի տեսնենք որ խորենացւոյ ամէն ջանքովն ալ՝ այս ազգաբանութիւնն դեռ գոհացուցիչ չէ, և հեղինակին դիտմանց չի համաձայնիր :

Ուստի՝ արդեօք ծագումն այն անուանց որ թոյլ տուեր է ազգաբանական ցուցակս յօրինողին զատել զնինոս ի Բելայ : Դժուարին է պատասխանելը : Բայց ստուգիւ հետեանք չեն խորենացւոյ երեակայութեան, որ Աբիւղենեայ անուամբ կարենար զանոնք ներմուծել Եւսեբեայ Քրոնիկոնին հայերէն թարգմանութեան մէջ : Յունական է անոնց ծագումը, և որոց կրկին կը հանդիպինք ի ժամանակագրութեան Սինկելլոսի, թէպէտ շատ հեռու այն տեղէն՝ զոր կ'ընծայէ անոնց Աբիւղենոս : Եւր կը նշանակուին 29, 30, 31 և 32 թագաւորք Ասորեստանեայց Αραβήλος, Χάλας, Ανέβος, Βαβέος : մին յԱրբելոսեանց անյիշատակ մնացած, որով յաջորդութեան կարգը այլափոխուած : Գէլցէր կը տեսնէ հոս աստուածական ու քաղաքաց անուանց խառնուրդ մը : ինչ ալ կարծուի, յԱբիւղենեայ մէջ բերուած հատուած միշտ նորօրինակ կը մնայ, և ի խորենացւոյ կիրառութիւնն՝ յարմար միջոց մը եւեթ :

Վերջն ի հետեւեալ ամսատետրին

